

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО»**

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА

УДК 342.565.2(438)

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор
Буроменський Михайло Всеволодович,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», завідувач кафедри міжнародного права, член-кореспондент Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
Барабаш Юрій Григорович, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», проректор з навчальної роботи, завідувач кафедри конституційного права України, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

кандидат юридичних наук, доцент
Марченко Володимир Володимирович,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права.

Захист відбудеться «__» _____ 2012 р. о «__» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному університеті «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий «__» _____ 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. П. Колісник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток вітчизняної науки конституційного права та формування демократичних інститутів є неможливим без урахування досягнень відповідної теорії і практики зарубіжних держав. Передусім це стосується державно-правових механізмів та процесів, які є відносно молодими або ж перебувають у процесі становлення. Орган конституційної юрисдикції України був створений наприкінці 90-х років ХХ ст. і у зв'язку із цим вдосконалення пріоритетних шляхів його розвитку значною мірою відбувається через сприйняття досвіду країн із розвинутими засадами конституційної державності. Вивчення здобутків конституційно-правової доктрини та практики Республіки Польща є доцільним, оскільки, як і Україна, Польська держава належить до так званої постсоціалістичної групи країн із континентальною правовою системою, які стали на шлях демократичних перетворень.

Становлення інституту конституційного контролю в Республіці Польща відбувалося у складних історичних умовах, а створення спеціалізованого органу конституційної юрисдикції стало результатом компромісу між представниками різних політичних сил. Юрисдикція та практика органів конституційного контролю в Республіці Польща і Україні певною мірою відрізняється, а тому дослідження в цій сфері викликають значний інтерес фахівців у галузі права.

На сьогодні у вітчизняній юридичній науці відсутні системні дослідження особливостей виникнення та розвитку, ролі і місця інституту конституційного контролю в Республіці Польща. Окремі питання польського конституційного контролю знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних вчених, як Ю. Г. Барабаш, М. С. Горшеньов, Є. О. Закоморна, В. М. Кампо, М. С. Кельман, В. Б. Ковальчук, О. М. Мироненко, О. В. Новиков, М. А. Нудель, В. Є. Скомороха, І. Д. Сліденко, А. О. Селіванов, А. А. Стрижак, М. Д. Савенко, В. О. Ріяка, Ю. М. Тодика, В. Н. Шаповал, Л. П. Юзков та ін.

Значна увага окремим питанням статусу органів конституційної юрисдикції приділена у роботах російських вчених І. А. Алебастрової, С. В. Боботова, В. Б. Баглая, М. В. Вітрука, В. В. Лазарева, В. В. Маклакова, А. А. Мішина, Т. І. Овсепян, С. М. Пастернак, Б. А. Страшуна, В. Є. Чиркіна, Ю. Л. Шульженка та ін.

Зазначені аспекти і обумовили актуальність даної проблематики та необхідність її дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана на кафедрі міжнародного права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

згідно із цільовою комплексною програмою «Проблеми історії, теорії та практики державного права зарубіжних країн і міжнародного права» (номер державної реєстрації 0106U002284).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексне розкриття сутності інституту конституційного контролю в Республіці Польща, розробка та формулювання теоретичних висновків і науково обґрунтованих пропозицій щодо місця спеціалізованого органу конституційної юрисдикції в системі вищих органів державної влади та виявлення особливостей проваджень, що їх здійснює Конституційний Трибунал Республіки Польща.

Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення таких **завдань:**

- з'ясувати сутність інституту конституційного контролю у сучасній конституційно-правовій науці;
- визначити співвідношення понять «конституційний контроль», «конституційний нагляд» та «конституційне правосуддя», а також встановити, за яких умов використання цих термінів є більш доцільним;
- встановити розвиток інституту конституційного контролю в Республіці Польща та чинники, що вплинули на становлення повноважень Конституційного Трибуналу на сучасному етапі;
- визначити місце спеціалізованого органу конституційної юрисдикції Республіки Польща в системі вищих органів державної влади;
- з'ясувати порядок формування Конституційного Трибуналу, його структуру та правовий статус суддів;
- встановити повноваження Конституційного Трибуналу Республіки Польща, визначити особливості різних проваджень, що їх здійснює спеціалізований орган конституційної юрисдикції Республіки Польща.

Об'єктом дослідження виступають конституційно-правові відносини у сфері охорони конституції засобами спеціалізованого конституційного контролю.

Предметом дослідження є конституційний контроль у Республіці Польща.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя дисертації становить сукупність методів і прийомів наукового пізнання, застосування яких об'єктивно обумовлено змістом поставлених завдань. Для комплексного аналізу інституту конституційного контролю в Республіці Польща було застосовано системно-структурний метод дослідження. Історичний метод дозволив дослідити питання, пов'язані із становленням конституційного контролю в Республіці Польща, формуванням моделей конституційного контролю, а також питання, що стосуються процесу

наділення Конституційного Трибуналу існуючими сьогодні повноваженнями. Порівняльно-правовий метод застосовувався при співставленні порядку обрання Голови Конституційного Суду України та Голови Конституційного Трибуналу Республіки Польща, а також при висвітленні питань повноважень Конституційного Трибуналу та можливості врахування позитивного досвіду для вдосконалення українського законодавства.

При розгляді визначень та позицій дослідників були використані прийоми логічного методу наукового пізнання: опис, аналіз та синтез.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним науково-практичним дослідженням конституційного контролю в Республіці Польща.

На захист виносяться наступні положення.

Вперше:

– розроблено періодизацію розвитку ідеї конституційного контролю в Республіці Польща. Підставою для виокремлення чотирьох періодів, а саме міжвоєнного, післявоєнного, перехідного періоду та періоду сучасності стали обставини політичного характеру, що відображали загальний розвиток Польської держави у ХХ ст. Конституційний Трибунал став не тільки органом, що забезпечував відповідність законодавства Конституції, а й інститутом, який супроводжував перехід держави до демократичних засад функціонування суспільства;

– встановлено, що у зв'язку з тим, що у різних країнах обсяг повноважень спеціалізованого органу конституційної юрисдикції може відрізнятись, доктрина кожної конкретної країни повинна індивідуально підходити до застосування поняття «конституційного правосуддя», виходячи з параметрів своїх власних конституційних формулювань;

– обґрунтовано необхідність розрізняти поняття «вирішення питання» та «вирішення спору» органом конституційної юрисдикції, оскільки це дає змогу відмежовувати контрольну діяльність Конституційного Трибуналу (суть якої полягає виключно в здійсненні оцінки відповідності системи законодавства Основному Закону) від діяльності, що здійснюється у формі конституційного правосуддя (суть якої полягає у вирішенні правового спору);

– встановлено, що Конституційний Трибунал Республіки Польща здійснює функцію конституційного правосуддя виключно в процесі вирішення спорів між центральними конституційними органами державної влади, що пов'язано з тим, що тільки в процесі здійснення цього повноваження спеціалізований орган конституційної юрисдикції як

незалежний арбітр, вирішує конституційно-правовий спір між сторонами, приймаючи загальнообов'язкове і остаточне рішення;

– доведено, що інститут конституційної скарги в Республіці Польща є опосередкованим, а не безпосереднім механізмом захисту конституційних прав та свобод, що пов'язано з винесенням Конституційним Трибуналом рішення не про порушення права, а про конституційність нормативного акта;

– визначено потрібний характер інституту конституційної скарги та інституту правового питання: по-перше, ці інститути є формою контролю конституційності законодавства; по-друге, спрямовані на захист конституційних прав і свобод; по-третє, є підставами для початку провадження в Конституційному Трибуналі, однак у випадку конституційної скарги суб'єктом, уповноваженим розпочати провадження, є фізична чи юридична особа, а у випадку розгляду правового питання – суд загальної юрисдикції.

Удосконалено:

– розуміння поняття «конституційного правосуддя» як діяльності спеціалізованого органу конституційної юрисдикції (який через не піднаглядність його вищій судовій інстанції країни не входить до судової системи, однак є органом судової влади), яка полягає у вирішенні правового спору між сторонами, що відстоюють різні правові позиції, по закінченні якого, цей орган як незалежний арбітр приймає загальнообов'язкове остаточне рішення;

– теоретичний підхід щодо місця конституційного контролю в системі здійснення державної влади, в результаті чого зроблено висновок, що віднесення конституційного контролю до тієї чи іншої гілки влади повинно відбуватись з урахуванням правової природи органу, що здійснює таку діяльність. Так, якщо Конституція Республіки Польща визнає Конституційний Трибунал органом судової влади, конституційний контроль у межах діяльності Конституційного Трибуналу необхідно відносити до судової гілки влади, а не контрольної.

Набули подальшого розвитку:

– положення про можливість використання поняття «конституційний контроль», а не «конституційний нагляд» в аспекті діяльності Конституційного Трибуналу Республіки Польща, що пов'язано з тим, що вказаний орган, приймаючи рішення про невідповідність акта підконтрольного органу, не просто звертає його увагу на таку невідповідність, а самостійно, шляхом опублікування свого рішення в офіційному виданні Конституційного Трибуналу, виключає такий акт із системи діючого законодавства;

– твердження про те, що Конституційний Трибунал є особливим судом, окремим структурним сегментом судової влади, який не входить до судової системи;

– положення щодо повноважень, порядку формування, структури і складу Конституційного Трибуналу Республіки Польща та правового статусу суддів.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в науково-дослідних цілях – для подальших загальнотеоретичних досліджень; у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників з конституційного права України та зарубіжних країн, при вивченні інститутів правової системи Республіки Польща; у законотворчій роботі – як теоретична основа для вдосконалення правових основ діяльності судової влади України.

Апобація результатів дисертації. Дисертація підготовлена та обговорена на кафедрі міжнародного права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», схвалена нею і рекомендована до захисту. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися й були предметом обговорення на всеукраїнських та регіональних наукових і науково-практичних конференціях: «Іноземна мова і сучасні тенденції юридичної науки очима молодих вчених» (м. Харків, 16 квітня 2010 р.); «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 29-30 квітня 2010 р.); «Конституція України – основа розбудови правової демократичної соціальної держави та формування правової системи» (м. Харків, 23-24 червня 2011 р.); «Юридична осінь 2011 року» (м. Харків, 9 листопада 2011 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у 7 наукових працях: у 3 статтях, опублікованих у фахових виданнях, а також у тезах 4 доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3-х розділів, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг рукопису дисертації – 190 сторінок, з яких основний текст – 168 сторінок. Кількість використаних джерел – 201 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічні й теоретичні засади, формулюється наукова новизна роботи, з'ясовується практичне значення зроблених висновків, указується ступінь їх апробації, зазначається особистий внесок дисертантки.

Розділ 1 «Становлення інституту конституційного контролю в Республіці Польща» складається з 2-х підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Правова природа конституційного контролю (огляд основних концепцій)» присвячено дослідженню загальнотеоретичних і методологічних питань, на яких базуються інші розділи роботи. Проаналізовано поняття «конституційний контроль» та «конституційне правосуддя». Зроблено висновок, що конституційний контроль доцільно поділяти на конституційний контроль як контрольну діяльність в її чистому прояві – так званий контроль, який не містить ознак правосуддя, та конституційний контроль, який здійснюється у формі правосуддя.

Аргументовано позицію, відповідно до якої конституційне правосуддя, є наслідком еволюціонування повноважень спеціалізованого органу конституційної юрисдикції, а використання цього поняття є доцільним не в усіх країнах. Це пов'язано з тим, що з самого початку державно-правова думка низки країн спрямовувала всі зусилля на пошук механізму, який би забезпечував несуперечність законів положенням конституції. Тобто передбачалось запровадження виключно конституційного контролю (так званого нормоконтролю). Однак з часом повноваження органу конституційної юрисдикції розширились, виникли такі, які за своєю природою передбачають вирішення правового спору та застосування відповідної процедури.

Констатовано, що конституційний контроль є особливим інститутом метою якого є забезпечення верховенства та прямої дії конституції, обмеження влади та захист прав людини.

Обґрунтовано необхідність виділення чотирьох моделей конституційного контролю, а саме: американської, європейської, французької та швейцарської, що пов'язано з тим, що кожна із них наділена низкою особливостей, що дозволяють виділити її серед інших.

Проведений аналіз місця конституційного контролю в системі здійснення державної влади. Встановлено, що віднесення конституційного контролю до тієї чи іншої гілки влади повинно відбуватись з урахуванням правової природи органу, що здійснює таку діяльність. Так, якщо Конституція Республіки Польща визнає Конституційний Трибунал

органом судової влади, конституційний контроль в межах діяльності Конституційного Трибуналу необхідно відносити до судової гілки влади, а не контрольної (існування якої обґрунтовують деякі науковці).

У підрозділі 1.2. «Виникнення та розвиток інституту конституційного контролю в Республіці Польща» обґрунтовано позицію відповідно до якої ідея конституційного контролю в Республіці Польща у своєму розвитку пройшла кілька етапів, які умовно можна поділити на чотири періоди, у зв'язку з існуючими в різний час обставинами політичного характеру, що відображали загальний розвиток Польської держави у ХХ ст.

Відмічається, що у міжвоєнний період створення Конституційного Трибуналу було неможливим, у зв'язку з орієнтуванням польської державно-правової думки на теорію та практику Третьої Французької Республіки, де інститут контролю за конституційністю законів був відсутнім.

З'ясовано, що у після воєнний період утвердження спеціалізованого органу конституційної юрисдикції не відбувається через те, що польська конституційна практика перестає орієнтуватись на французьку модель та зазнає значного впливу радянської державно-правової думки, де панувала ідея сильного представницького органу (своєрідна модель верховенства парламенту).

Доведено, що в перехідний період створення Конституційного Трибуналу стало можливим завдяки утвердженню нових ідей державного і суспільного устрою, відходу польської державно-правової думки від звичного орієнтування на радянську практику. Авторка приходить до висновку, що вказаний період слід визначати перехідним, що пов'язано з існуванням в той час обмеженого правового статусу спеціалізованого органу конституційної юрисдикції. Виокремлення періоду сьогодення стає можливим у зв'язку з прийняттям у 1997 році нової Конституції яка, на відміну від попередньої, в значній мірі посилила повноваження Конституційного Трибуналу.

Розділ 2 «Конституційний Трибунал як орган конституційного контролю в Республіці Польща» містить 2 підрозділи.

Підрозділ 2.1. «Місце Конституційного Трибуналу в системі вищих органів влади за Конституцією Республіки Польща 1997 р.» присвячено аналізу правової природи Конституційного Трибуналу Республіки Польща. Зроблено висновок, що до прийняття Конституції Республіки Польща 1997 року, вказаний орган не був судом у повному розумінні цього слова, оскільки: по-перше, положення про Конституційний Трибунал містились у тому самому розділі Основного Закону, де містились норми про інститути державного контролю; по-друге,

його рішення мали остаточний та загальнообов'язковий характер не повною мірою, що, на думку авторки не є властивим для судового органу, а скоріше для експертного органу, висновки якого можуть як братись, так і не братись до уваги.

Із прийняттям у 1997 році Конституції Республіки Польща, правова природа Конституційного Трибуналу змінилась. Серед критеріїв, які підтверджують судовий статус Конституційного Трибуналу, виділяють: 1) віднесення в Конституції трибуналів до судових органів влади (ст. 10 Конституції Республіки Польща передбачає, що судову владу здійснюють суди і трибунали); 2) Трибунал складається виключно з осіб з вищою юридичною освітою; 3) члени Трибуналу іменуються в Конституції і законах суддями; 4) існує принцип незалежності Конституційного Трибуналу і його членів; 5) справи розглядаються в Конституційному Трибуналу відповідно до судової процедури; 6) рішення виносяться від імені Республіки Польща і мають обов'язковий характер.

Акцентується увага на необхідності розрізнення понять «вирішення спору» (конституційне правосуддя) та «вирішення питання» (конституційний контроль), у зв'язку з чим робиться висновок про можливість віднесення Конституційного Трибуналу Республіки Польща до органів наділених правом здійснювати конституційне правосуддя. Надано авторське визначення конституційного правосуддя. Конституційне правосуддя – це діяльність спеціалізованого органу конституційної юрисдикції (який у силу невідкладності його вищій судовій інстанції країни не входить до судової системи, однак є органом судової влади), яка полягає у вирішенні правового спору між сторонами, що відстоюють різні правові позиції, по закінченню якого даний орган як незалежний арбітр приймає загальнообов'язкове остаточне рішення

У підрозділі 2.2. «Порядок формування, структура та правовий статус суддів Конституційного Трибуналу» з'ясовано порядок формування Конституційного Трибуналу Республіки Польща. На думку авторки, практика Польської держави у вказаному аспекті демонструє, що в ситуації призначення конституційних суддів виключно однією гілкою влади (а саме, законодавчою) існує можливість забезпечення участі у цьому процесі всіх політичних сил країни.

Обґрунтовано, що Конституція Республіки Польща та Закон «Про Конституційний Трибунал» не містять чітко сформульованих вимог до кандидатів на посаду суддів Конституційного Трибуналу, через що існують певні труднощі, пов'язані із необхідністю звернення до нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Верховного Суду та Адміністративного Суду Республіки Польща.

Разом з тим, в порівнянні з попереднім правовим регулюванням в аспекті формування Конституційного Трибуналу відбулись позитивні зміни, які пов'язані, з динамічним розвитком функцій цього органу та закріпленням за ним нових, невідомих раніше повноважень.

Дослідження структури Конституційного Трибуналу дало можливість зробити висновок, що компетенція органів Конституційного Трибуналу відрізняється від компетенції самого Конституційного Трибуналу, оскільки стосується тільки його внутрішньої діяльності та забезпечення ефективного функціонування його складу.

Звернено увагу на порядок обрання Голови Конституційного Трибуналу Республіки Польща та Голови Конституційного Суду України. Досвід Республіки Польща з цього питання є досить корисним для української конституційної практики і може використовуватись як один із можливих варіантів для запозичення.

Порядок забезпечення статусу суддів розглянуто скрізь призму вичерпного переліку конституційних принципів, серед яких: 1) принцип суддівської незалежності; 2) принцип суддівської недоторканності; 3) принцип матеріальної незалежності суддів; 4) принцип несумісності посади судді з іншою публічною діяльністю (аполітичність); 5) принцип неможливості належати до будь-якої політичної партії (апартійність); 6) принцип суддівської незмінюваності.

Розділ 3 «Компетенція Конституційного Трибуналу» складається з 4-х підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Перевірка відповідності норм національної системи права, положень міжнародних угод Основному Закону Республіки Польща – основний напрям роботи Конституційного Трибуналу» розглянуто особливості здійснення Конституційним Трибуналом контролю за відповідністю Основному Закону – законів, міжнародних договорів та приписів права виданих центральними державними органами (підзаконних актів). Здійснений аналіз вірця, об'єкта, видів конституційного контролю, а також кола суб'єктів, уповноважених його ініціювати.

Вірцем конституційного контролю можуть бути тільки Конституція, міжнародні договори та закони, а об'єктом – міжнародні договори закони та підзаконні акти. Разом з тим, міжнародні договори бувають трьох видів: 1) ратифікований міжнародний договір, ратифікація якого вимагає попередньої згоди, вираженої в законі; 2) ратифікований міжнародний договір, ратифікація якого не вимагає попередньої згоди, вираженої в законі; 3) міжнародний договір, що не вимагає ратифікації, у зв'язку з чим автором акцентується увага, що в залежності від об'єкта конституційного контролю міжнародний договір як вірєць буде

різнитись. Так, закони можуть перевірятись на відповідність виключно міжнародним договорам, ратифікованим на підставі закону. Міжнародні договори, ратифікація яких не вимагає попередньої згоди, вираженої в законі, можуть бути взірцем конституційного контролю, що здійснюється Конституційним Трибуналом, виключно щодо підзаконних нормативно-правових актів. Насамкінець, міжнародні договори, що не потребують ратифікації, не є джерелом загальнообов'язкового права, та не можуть виступати в якості взірця для конституційного контролю.

Коло суб'єктів, наділених правом звернення до Конституційного Трибуналу залежить від виду конституційного контролю. Якщо попередній конституційний контроль може бути здійснений виключно на вимогу Президента Республіки, то наступний конституційний контроль може бути ініційований широким колом суб'єктів, визначених у статтях 191 і 193 Конституції (загальна та спеціальна ініціатива).

У контексті даного питання здійснено порівняльний аналіз, а саме існування вказаної компетенції до прийняття Конституції 1997 року та після набрання нею чинності. У зв'язку з чим зроблений висновок, що польський Конституційний Трибунал був створений у рамках соціалістичного устрою, у зв'язку з чим конституційний контроль, що здійснював Конституційний Трибунал, зводився до обмеженої охорони ієрархічної відповідності норм, з огляду на наділення Сейму компетенцією затверджувати рішення Конституційного Трибуналу. Із прийняттям чинної Конституції Республіки Польща в судовій практиці Конституційного Трибуналу була сформована нова концепція конституційного контролю. Конституційний Трибунал отримав компетенцію здійснювати контроль конституційності міжнародних договорів, а також приписів права, виданих центральними державними органами в рамках процедури попереднього та наступного, абстрактного та конкретного конституційного контролю.

У підрозділі 3.2. «Діяльність Конституційного Трибуналу в сфері захисту прав людини» доводиться теза про те, що захист прав людини, який здійснюється в межах конституційної скарги Конституційним Трибуналом, є опосередкованим, а не безпосереднім (як це обґрунтовують деякі науковці). Предметом конституційної скарги в Республіці Польща є не порушення органами державної влади конституційних прав особи, а визнання відповідності або невідповідності Конституції вказаного в скарзі нормативного акта, який як наслідок веде до порушення прав особи. На думку автора, первинною метою конституційної скарги є оцінка конституційності акта, тобто виявлення та вилучення із системи законодавства норм, які, на думку скаржника, порушують його права. Захист конституційних прав стає можливим

завдяки вказаній оцінці, у зв'язку з чим набуває похідного та опосередкованого характеру.

Здійснено порівняння інституту конституційної та інституту правового питання скрізь призму захисту прав і свобод громадянина. З'ясовано, що конституційна скарга на відміну від правового питання носить «наступний» характер у захисті конституційних прав, оскільки подається до Конституційного Трибуналу тільки у випадку, коли в справі скаржника прийняте остаточне рішення і, на його думку, конституційні права і свободи порушені. У свою чергу, інститут правового питання має «попередній» характер в захисті конституційних прав, адже його головною функцією є попередження застосування в конкретній справі норм права, що порушують конституційні права та свободи. Суд, у процесі розгляду конкретної справи направляє правове питання в Конституційний Трибунал, який приймає рішення про конституційність тієї чи іншої норми до винесення судового рішення по суті. Як наслідок, вказана процедура виключає можливість порушення прав і свобод громадян на більш ранньому етапі.

У підрозділі 3.3. «Внесок Конституційного Трибуналу в справу вирішення спорів щодо компетенції між центральними конституційними органами влади» обґрунтовано необхідність розмежування поняття «вирішення спору» та «вирішення конфлікту», у зв'язку з чим зроблено висновок, що до звернення до спеціалізованого органу конституційної юрисдикції між сторонами існує конституційний конфлікт, а після такого звернення даний конфлікт набуває характеру конституційного спору.

Зроблено висновок, що виключно в процесі вирішення спорів між центральними конституційними органами влади Конституційний Трибунал здійснює конституційне правосуддя. Підтвердженням цього є: 1) предметне визначення правосуддя, а саме правосуддя – це вирішення спорів про право; 2) прийняття рішення в справах спорів про компетенцію є функцією, відокремленою від конституційного контролю системи законодавства; 3) наявність сторін, які на підставі принципу змагальності відстоюють протилежні точки зору в порядку юрисдикційних процедур.

У підрозділі 3.4. «Конституційний Трибунал як засіб забезпечення демократичних засад діяльності політичних партій» містить аналіз існуючих підходів та авторські розробки щодо можливості дослідження Конституційним Трибуналом Республіки Польща діяльності незареєстрованих політичних партій.

Звернуто увагу на три процедури дослідження Конституційним Трибуналом цілей та діяльності політичних партій, а саме: 1) процедуру пов'язану з розглядом заяви про реєстрацію політичної партії; 2)

процедуру пов'язану із внесенням змін до статуту зареєстрованої політичної партії; 3) процедуру, що здійснюється, у випадку коли в процесі функціонування зареєстрованої політичної партії виникають сумніви щодо відповідності її цілей чи діяльності Конституції. Дослідження вказаних процедур надало можливість дійти висновку, що дві перші з них є попереднім конституційним контролем, у той час як третя процедура є наступним конституційним контролем. Здійснюючи дослідження політичної партії до її реєстрації або до прийняття нею нового статуту, Конституційний Трибунал запобігає, так би мовити, появі партії, цілі чи діяльність якої не відповідають Конституції. У випадку здійснення конституційного контролю в процесі функціонування зареєстрованої політичної партії, відсутній елемент «запобігання», у зв'язку з чим такий контроль можна визначити як наступний.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення конкретного наукового завдання, що виявляється у з'ясуванні сутності та особливостей здійснення конституційного контролю в Республіці Польща.

Основні теоретичні та практичні результати цього дослідження полягають у розробці таких висновків, положень та пропозицій:

1. При характеристиці інституту конституційного контролю існує необхідність у розмежуванні понять «конституційний контроль» та «конституційне правосуддя», що пов'язано із закріпленням за спеціалізованими органами конституційної юрисдикції нових, невідомих раніше повноважень. У зв'язку із цим конституційний контроль, який здійснюється судами спеціальної юрисдикції, – це діяльність, що полягає виключно у здійсненні оцінки з відповідності того чи іншого акта або тієї чи іншої діяльності Основному Закону. А конституційне правосуддя – це діяльність спеціалізованого органу конституційної юрисдикції (який у силу невіднаглядності його вищій судовій інстанції країни не входить до судової системи, однак є органом судової влади), яка полягає у вирішенні правового спору між сторонами, що відстоюють різні правові позиції, по закінченню якого даний орган як незалежний арбітр приймає загальнообов'язкове остаточне рішення.

2. У зв'язку з тим, що в кожній країні обсяг повноважень спеціалізованого органу конституційної юрисдикції є різним, доктрина кожної конкретної країни повинна індивідуально підходити до застосування поняття конституційного правосуддя, виходячи з параметрів своїх власних конституційних закріплень.

3. Використання поняття конституційний контроль, а не конституційний нагляд в аспекті діяльності Конституційного Трибуналу Республіки Польща стає можливим у зв'язку з тим, що вказаний орган, приймаючи рішення про невідповідність акта підконтрольного органу, не просто звертає його увагу на таку невідповідність, а самостійно, шляхом опублікування свого рішення в офіційному виданні Конституційного Трибуналу, виключає такий акт із системи діючого законодавства.

4. Віднесення конституційного контролю до тієї чи іншої гілки в системі здійснення державної влади повинно відбуватись з урахуванням правової природи органу, що здійснює таку діяльність. Так, якщо Конституція Республіки Польща визнає Конституційний Трибунал органом судової влади, конституційний контроль у межах діяльності Конституційного Трибуналу необхідно відносити до судової гілки влади, а не контрольної.

5. Генеза ідеї конституційного контролю у Республіці Польща охоплює наступні періоди:

а) міжвоєнний період (1919 – 1939 рр.). Республіка Польща є однією із небагатьох країн, в якій починає активно розвиватись ідея запровадження інституту конституційного контролю. Однак, орієнтування польської державно-правової думки на теорію та практику Третьої Французької Республіки, де інститут контролю за конституційністю законів був відсутнім, а також існування в той час сильної ідеї верховної влади народу, яка посилювала позиції парламенту, – стало головною причиною того, що інституціоналізації конституційного контролю так і не відбулась;

б) повоєнний період (1945 – 1982 рр.). Попри висунення низки конституційних проектів, якими пропонувалось створення спеціалізованого органу конституційної юрисдикції, утвердження його не відбувається у зв'язку з тим, що польська конституційна практика перестає орієнтуватись на французьку модель (в період П'ятої Республіки, французька доктрина відхиляє концепцію парламенту як найсильнішого органу в державі, а Конституція 1958 року передбачає положення про Конституційну Раду) та зазнає значного впливу російської державно-правової думки, де панувала ідея сильного представницького органу;

в) перехідний період (1982 – 1997 рр.). Утворення Конституційного Трибуналу у 1982 році стало можливим завдяки утвердженню нових ідей державного і суспільного устрою, відходу польської державно-правової думки від звичного орієнтування на радянську практику, а також завдяки наполегливій праці групи експертів, створеної у 1981 році на засіданні Центральної Комісії політичних партій, більшість пропозицій яких, знайшли своє відображення як у положеннях

Конституції, так і в положеннях закону про Конституційний Трибунал. Вказаний період є перехідним у розвитку конституційного контролю, у зв'язку з існуванням в той час обмеженого правового статусу спеціалізованого органу конституційної юрисдикції.

г) із 1997 року в Польській державі розпочався сучасний період розвитку конституційного контролю, що пов'язано з посиленням повноважень Конституційного Трибуналу.

6. До прийняття чинної Конституції, тобто в період з 1982 – до 1997 року, Конституційний Трибунал не належав до судової гілки влади та в повному розумінні не був судом. Доказом цього стало: а) конституційне закріплення вказаного органу в розділі, що містив положення про органи контролю; б) наділення його вузьким колом повноважень, які зводились виключно до контролю норм; в) можливістю Сейму, як законодавчого органу, скасовувати рішення Конституційного Трибуналу, що не є характерним для судового органу влади, а скоріш для експертного, думка якого може як братись до уваги, так і ні.

7. Із прийняттям Конституції 1997 року Конституційний Трибунал є особливим судом, окремим структурним сегментом судової влади, який не входить до судової системи. Підтвердженням цього є закріплення в Конституції положення про те, що судову владу здійснюють суди і трибунали, а також виключення його з-під нагляду Верховного Суду Республіки Польща як вищої судової інстанції. Вважається, що хоча конституційний контроль не є традиційною функцією судової влади, це жодним чином не означає, що органи судової влади не можуть виконувати контрольні повноваження.

8. Аналіз повноважень Конституційного Трибуналу Республіки Польща дозволив зробити висновок, про можливість поділу їх на дві категорії. До першої категорії належать повноваження, що спрямовані на вирішення правового питання (наприклад, чи відповідає певний акт Основному Закону, чи ні, або ж чи відповідає діяльність політичних партій конституції, чи ні, тощо), тому ці повноваження доцільно визнавати «конституційним контролем». До другої категорії належать повноваження, спрямовані на вирішення правового спору, у зв'язку із чим, такого роду повноваження доцільно визначати як «конституційне правосуддя». Встановлено, що поняття «вирішення спору» має місце в ситуації, коли Конституційний Трибунал вирішує спори щодо компетенції між центральними конституційними органами, оскільки в даному випадку правова ситуація представлена сторонами (два чи більше центральних конституційних органів держави), а сам принцип змагальності проявляється в оспорюванні діяльності чи бездіяльності один одного, оскільки кожен із них визнає (позитивні компетенційні спори) або ж не

визнає (негативні компетенційні спори) за собою право вирішити одну і ту ж проблему або приймати рішення з одного і того ж питання.

9. Поняття конституційного правосуддя у науці конституційного права еволюціонувало у зв'язку з появою конституційних судів та закріпленням нових повноважень спеціалізованих органів конституційної юрисдикції. При цьому вбачається недоцільним, за загальним правилом, визнавати будь-який конституційний суд органом правосуддя, оскільки законодавець кожної конкретної країни по-різному окреслив коло повноважень спеціалізованого органу конституційної юрисдикції.

10. Конституційний Трибунал у Республіці Польща формується виключно Сеймом. У процесі дослідження порядку формування встановлено, що незважаючи на негативне ставлення, до ідеї формування спеціалізованого органу конституційної юрисдикції виключно однією гілкою влади, закон про Конституційний Трибунал створив гарантію участі в цьому процесі усіх політичних сил країни. У результаті законодавчого закріплення положення про те, що призначення кандидатів на посаду суддів Трибуналу приймається абсолютною кількістю голосів, кожна кандидатура на посаду конституційного судді стає результатом компромісу різних політичних сил, а формування органу спеціалізованої юрисдикції набуває надполітичного характеру.

11. У структуру органів Конституційного Трибуналу входять Загальні Збори Суддів, Голова, Віце-голова, Бюро Конституційного Трибуналу. Компетенція кожного із вказаних органів чітко визначена законом про Трибунал, Регламентом про Трибунал та Статутом Бюро Трибуналу. Характеризуючи компетенцію вказаних органів, слід зазначити, що вона відрізняється від компетенції Конституційного Трибуналу і стосується тільки його внутрішньої діяльності та забезпечення ефективного функціонування його складу.

12. Конституція Республіки Польща закріпила низку норм принципів, що регламентують не тільки незалежність суддів Конституційного Трибуналу, а й створюють гарантії для такої незалежності. Попри відсутність у законі про Конституційний Трибунал окремої глави, яка б регулювала питання правового статусу суддів Конституційного Трибуналу, можна зазначити, що Основний Закон закріпив усі, необхідні для повноцінного правового статусу принципи, серед яких: незалежність суддів, їх недоторканність, аполітичність та апартійність суддів, а також матеріальна незалежність. Більше того, конституційні положення є такими, що орієнтуються на міжнародну практику, у зв'язку з чим є підстави стверджувати про високий рівень стандартизації законодавства країни.

13. Незважаючи на те, що конкретна форма конституційного контролю характерна для американської моделі (оскільки являє собою перевірку конституційності акта у зв'язку з конкретною справою) утвердження цієї форми контролю стало можливим у Республіці Польща, шляхом закріплення на конституційному рівні інституту правового питання, суть якого полягає в можливості будь-якого суду звернутись до Конституційного Трибуналу з правовим питанням щодо відповідності нормативного акта Конституції, ратифікованим міжнародним договором чи закону, якщо від даної відповіді залежить вирішення справи, що розглядається судом.

14. Діяльність Конституційного Трибуналу Республіки Польща, яка пов'язана із перевіркою на предмет конституційності різного роду джерел права, є основним напрямом його роботи. У межах такого повноваження спеціалізований орган конституційної юрисдикції наділений правом здійснювати контроль щодо законів, міжнародних договорів (які у польській науці конституційного права прийнято поділяти на ратифіковані міжнародні договори, ратифікація яких вимагає попередньої згоди, вираженої в законі; ратифіковані міжнародні договори, ратифікація яких не вимагає попередньої згоди, вираженої в законі; міжнародні договори, що не вимагають ратифікації), а також приписів права, виданих центральними державними органами.

15. У Республіці Польща утвердилась оригінальна модель інституту конституційної скарги, суть якої полягає в можливості захисту виключно конституційних прав як громадянами, так і іноземцями (як фізичними особами, так і юридичними), які використали всі механізми захисту свого конституційного права.

16. Відсутність у Конституційного Трибуналу Республіки Польща права здійснювати перевірку на предмет конституційності судових рішень сприяє неможливості перетворення спеціалізованого органу конституційної юрисдикції на четверту інстанцію загальних судів і, як наслідок, входження цього органу до інстанційної судової системи.

17. Захист конституційних прав та свобод особи в межах конституційної скарги слід визначати як опосередкований, а не безпосередній, оскільки Конституційний Трибунал виносить рішення не про порушення права, а про конституційність нормативного акта. Як наслідок первинною метою конституційної скарги є оцінка конституційності акта, тобто виявлення та виключення із системи законодавства норм, які на думку скаржника, порушують його права. Захист конституційних прав стає можливим завдяки вказаній оцінці, у зв'язку з чим набуває похідного та опосередкованого характеру.

18. Доцільно розглядати потрійний характер інституту конституційної скарги та інституту правового питання: по-перше – ці інститути є формою контролю конституційності законодавства; по-друге – спрямовані на захист конституційних прав і свобод; по-третє – є підставами для початку провадження в Конституційному Трибуналі, однак у випадку інституту конституційної скарги суб'єктом, уповноваженим розпочати провадження є фізична чи юридична особа, а у випадку інституту правового питання – суд загальної юрисдикції. Якщо конституційна скарга має «наступний» характер у захисті конституційних прав, оскільки подається до Конституційного Трибуналу тільки коли в справі скаржника прийняте остаточне судове рішення, то інститут правового питання має «попередній» характер, через що вказана процедура виключає можливість порушення прав і свобод громадян на більш ранньому етапі.

19. Вирішуючи спори про компетенцію між центральними конституційними органами держави, Конституційний Трибунал здійснює конституційне правосуддя, оскільки «конституційне правосуддя», на нашу думку, має місце за умови наявності сторін, які на підставі принципу змагальності відстоюють протилежні точки зору в порядку юрисдикційних процедур.

20. Республіка Польща – одна із небагатьох постсоціалістичних країн, що наділила спеціалізований орган конституційної юрисдикції правом здійснювати перевірку на відповідність Основному Закону цілей та діяльності політичних партій. У свою чергу, докладне регламентування польським законодавством вимог щодо організаційної структури політичної партії, особливостей прав та обов'язків їх членів сприяло неможливості звинувачення Конституційного Трибуналу в його надмірному політизуванні.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Маринів І. І. Конституційний Трибунал в розумінні ст. 10 та ст. 173 Конституції Республіки Польща / І. І. Маринів // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т. ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – № 18. – С. 410–415.

2. Маринів І. І. Особливості тлумачення законів в Республіці Польща Верховним Судом та Конституційним Трибуналом / І. І. Маринів // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т. ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – № 20. – С. 339–344.

3. Маринів І. І. Розвиток ідеї конституційного контролю в Республіці Польща (з часу появи перших проектів до утворення Конституційного Трибуналу) / І. І. Маринів // Публічне право. – 2012. – № 1. – С. 280–287.

4. Маринів І. І. Окремі питання порядку формування органів конституційного контролю країн Східної Європи / І. І. Маринів // Конституція України – основи розбудови правової демократичної соціальної держави та формування правової системи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 23-24 черв. 2011 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2011. – С. 229–231.

5. Маринів І. І. Механізм захисту прав і свобод громадян в провадженні Конституційного Трибуналу Республіки Польща / І. І. Маринів // Юридична осінь 2011 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конфер. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 9 листоп. 2011 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2003. – С. 158–160.

6. Маринів І. І. Розвиток ідеї конституційного контролю в Республіці Польща і в Україні у міжвоєнний період (1920-1939 рр.) – досягнення і втрати / І. І. Маринів // Закарпатські правові читання : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та студ. (м. Ужгород, 29 – 30 квіт. 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Закарпат. держ. ун-т. – Ужгород, 2010. – Т. 1. – С. 124–126.

7. Маринів І. І. American model of constitutional control / І. І. Маринів // Іноземна мова і сучасні тенденції юридичної науки очима молодих учених : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. круглого столу (м. Харків, 16 квіт. 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2010. – С. 40–42.

АНОТАЦІЯ

Маринів І. І. Конституційний контроль у Республіці Польща. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Харків, 2012.

Дисертацію присвячено теоретичним та практичним аспектам конституційного контролю в Республіці Польща. Досліджено погляди щодо дефініції конституційного контролю та конституційного правосуддя.

Розглянуто процес становлення конституційного контролю в Республіці Польща, у зв'язку з чим виділено чотири періоди його розвитку.

З'ясовано місце Конституційного Трибуналу Республіки Польща в системі вищих органів влади. На підставі аналізу правового статусу Конституційного Трибуналу сформульовано власне бачення щодо можливості визнання спеціалізованого органу конституційної юрисдикції в якості органу конституційного правосуддя.

Розкриваються питання пов'язані із порядком формування, структурою та правовим статусом суддів Конституційного Трибуналу. Досліджено особливості вичерпного переліку повноважень Конституційного Трибуналу.

Ключові слова: конституційний контроль, конституційне правосуддя, Конституційний Трибунал Республіки Польща, конституційна скарга, вирішення спорів між центральними конституційними органами влади, відповідність Конституції цілей чи діяльності політичних партій.

АННОТАЦІЯ

Марынив И. И. Конституционный контроль у Республице Польша. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный университет «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого», Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины. – Харьков, 2012.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических проблем связанных с конституционным контролем в Республике Польша. В исследовании реализуется научная задача комплексного анализа института конституционного контроля в Республике Польша, определена его сущность, дано соотношение понятий конституционный контроль, конституционный надзор и конституционное правосудие.

В работе уделено особое внимание определению места Конституционного Трибунала Республики Польша в системе высших органов государственной власти. Проанализированы его полномочия. При этом значительное внимание обращено на особенности реализации этих полномочий в зависимости от нормативно-правового акта, подлежащего рассмотрению, а также круга лиц, имеющих право инициировать рассмотрение дела в Конституционном Трибунале.

Помимо этого, в диссертации исследован генезис идеи конституционного контроля в разные периоды развития польской

государственности. В этой связи особое внимание уделено польской конституционно-правовой доктрине XX столетия.

Значительную ценность представляет широкое исследование автором в диссертации актов Конституционного Трибунала, а также новейших конституционно-правовых исследований польских юристов.

Ключевые слова: конституционный контроль, конституционное правосудие, Конституционный Трибунал Республики Польша, конституционная жалоба, разрешение споров между центральными конституционными органами власти, соответствие Конституции целей или деятельности политических партий.

SUMMARY

Maryniv I. I. Constitutional control in Republic of Poland. – On the right for a manuscript.

The thesis for obtaining Candidate's Degree in Law in Specialty 12.00.02 – Constitutional Law; Municipal Law. – National University «The Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine», Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine. – Kharkiv, 2012.

The dissertation deals with theoretical and practical aspects of the constitutional control in the Republic of Poland. Opinions regarding the definition of constitutional control and constitutional justice were analyzed. The process of constitutional control establishment in the Republic of Poland was considered. In this connection four periods of its development were defined.

The paper studies the place of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland in the system of supreme authorities. Individual vision as for the possibility of recognizing specialized bodies of constitutional jurisdiction as a constitutional justice body was formulated.

The issues related to procedure form, structure and legal statues of judges of Constitutional Tribunal. The peculiarities of the exhaustive list of power of Constitutional Tribunal were studied.

Key words: constitutional control, constitutional justice, Constitutional Tribunal of the Republic of Poland, constitutional complaint, dispute resolution between central constitutional authorities, conformance of goals and activity of political parties with the Constitution.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент Трагнюк О. Я.

Підписано до друку _____ 2012 р. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № _____

Друкарня
Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.